

FOCUS

December 2013

Economische activiteit in Brussel: welke evolutie op middellange termijn?

Pierre-François Michiels

Hoe zal de economie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op middellange termijn evolueren na opeenvolgende periodes van nulgroei of negatieve groei sinds 2009? De jongste regionale economische vooruitzichten schetsen de grote macro-economische evoluties die in Brussel verwacht worden tegen 2018. Wat zal de evolutie zijn van de groei van het bbp, de toegevoegde waarde en de tewerkstelling per activiteitstak, de productiviteit en de arbeidskosten volgens de benadering naar werkplaats? De recente voorspellingen die een verbetering van het conjunctureel klimaat op nationaal en internationaal niveau aankondigen, zouden zich moeten vertalen in het herstel van de Brusselse economische activiteit vanaf 2014 en de progressieve terugkeer van een meer gestage groei van het bbp en dus ook van de tewerkstelling.

Inleiding

Dit eerste nummer van de Focus van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA) stelt de belangrijkste resultaten voor van de jongste regionale economische vooruitzichten 2013-2018 (→ [Voor meer informatie](#)). De analyse concentreert zich op de evolutie van de economische activiteit en de tewerkstelling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) “naar werkplaats”. Het volgende nummer zal vertrekken vanuit het standpunt van de woonplaats en zal zich buigen over het werkaanbod in Brussel, alsook over de inkomsten van de huishoudens die er wonen.

Onder de coördinatie van het Federaal Planbureau (FPB) werkt het BISA sinds eind 2005 met zijn Vlaamse en Waalse tegenhangers aan de ontwikkeling van het model HERMREG waarmee deze projecties worden gerealiseerd (→ [Methodologie](#)). Het model hanteert het volgende principe: de resultaten van de nationale economische vooruitzichten die worden afgeleid uit

het model HERMES dat werd uitgewerkt door het FPB worden uitgesplitst op het niveau van de drie Belgische gewesten^[1].

De regionale projecties hebben betrekking op de evolutie op middellange termijn van een hele reeks macro-economische aggregaten: bbp, toegevoegde waarde per activiteitstak, tewerkstelling, pendelstromen van de werknemers tussen de gewesten, bezoldigingen van de loontrekkenden, werkloosheid, inkomsten en transfers van de huishoudens enz. Het model HERMREG wil in de eerste plaats vooruitzichten **op middellange termijn** leveren, dat wil zeggen de belangrijkste economische tendensen van de gewesten op zes jaar tijd identificeren.

Omdat de waarnemingen meestal beschikbaar zijn tot 2011, strekt de periode van de projectie zich uit van 2012 tot 2018. De belangrijkste macro-economische en sectorale resultaten van de regionale economische vooruitzichten worden voorgesteld in de tabellen **01** en **02**.

Methodologie: het model HERMREG

Het model HERMREG is een macro-econometrisch model dat macro-economische en sectorale projecties op middellange termijn geeft voor elk Belgisch gewest. In zijn huidige versie steunt het model op een architectuur van het “top-down”-type dat de nationale resultaten van het model HERMES (ontwikkeld door het FPB) aan de hand van endogene verdeelsleutels uitsplitst op gewestelijk niveau. De gerealiseerde projecties berusten op de gegevens van de gewestelijke boekhouding die worden gepubliceerd door het Instituut voor de Nationale Rekeningen. Bij de modelvorming van HERMREG zijn verschillende modules betrokken, met name voor de demografische variabelen, de macro-economische aggregaten, de arbeidsmarkt, de inkomensrekeningen van de huishoudens, de overheidsfinanciën van de gefedereerde entiteiten of nog het energieverbruik en de uitstoot van broeikasgassen. Voor de sectorale variabelen onderscheidt het model HERMREG 13 activiteitstakken die worden gedefinieerd op basis van een groepering van de takken van de nomenclatuur NACE-BEL 2008. De projectieperiode schommelt voor elk aggregaat in functie van de beschikbaarheid van de gegevens en de einddatum is op dit moment vastgelegd op 2018. De toegevoegde waarde en de tewerkstelling zijn bijvoorbeeld beschikbaar tot in 2011 (en dus geschat vanaf 2012). Het model HERMREG doorliep meerdere ontwikkelingsfasen en zal in de komende jaren verder evolueren. De volgende stap is de overgang naar een architectuur van het “bottom-up”-type waarmee de impact van de regionale economische beleidsvoeringen van vraag en aanbod wordt geanalyseerd.

Groei van de activiteit

Volgens de projecties zou de verslapping van de economische activiteit die vanaf half 2011 werd vastgesteld in Brussel – maar ook op nationaal en internationaal niveau – zich hebben voortgezet in **2012** en uitgebreid tot de quasi-totaliteit van de economische takken van het gewest. De groei van het Brusselse bbp zou niet meer kunnen rekenen op de dynamiek van de belangrijkste twee sectoren die in het verleden de drijvende kracht achter de activiteit waren. Inderdaad, de “overige marktdiensten”^[2] zouden in 2012 een heel zwakke bijdrage (→ [Glossarium](#)) leveren, terwijl de tak “krediet en verzekeringen” voor het tweede jaar op rij een negatieve bijdrage zou vertonen. Enkel de tak “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” zou stand houden en een aanzienlijke bijdrage leveren tot de regionale economische groei. Globaal gezien zou de activiteit in de marktdiensten krimpen met 0,2 % naar volume (→ [Glossarium](#)). Sinds het begin van de jaren 90 zou dit nog maar de vierde achteruitgang zijn voor de commerciële diensten die meer dan 70 % van de toegevoegde waarde vertegenwoordigen die in Brussel wordt gegenereerd. Daarmee zou het gewestelijke bbp in volume 0,3 % verloren hebben in 2012, een daling die amper groter is dan op Belgisch niveau (-0,2 %).

01 Voornaamste macro-economische resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	2011	2012	2013	2014	Gemiddelde	
					2015-2018	2012-2018
Bbp in volume (1)	1,1	-0,3	0,1	1,2	1,6	1,1
TW in volume (1)	1,4	-0,2	0,0	1,2	1,7	1,1
Reële productiviteit per hoofd (1) (2)	-0,8	-0,3	-0,7	1,0	0,7	0,4
Reële loonkosten per hoofd (1) (2)	-1,9	0,7	0,2	0,0	0,3	0,3
Binnenlandse werkgelegenheid						
In duizendtallen (3)	692,7	692,4	695,3	696,8	722,6	705,2
Wijziging in duizendtallen	11,6	-0,4	2,9	1,6	6,4	4,3
Wijziging in %	1,7	-0,1	0,4	0,2	0,9	0,6

Bron: HERMREG

(1) Groeivoet in %

(2) In de marktbedrijfstakken

(3) Voor dit aggregaat vermeldt de kolom 2015-2018 de waarde op het einde van periode, dus 2018

02 Voornaamste resultaten per bedrijfstak voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Toegevoegde waarde in volume				
	2011		Gemiddelde 2012-2018	
	Miljoen euro (1)	Aandeel (%)	Groei (%)	Bijdrage (pp) (2)
Landbouw	7,6	0,0	0,9	0,00
Energie	2 637,5	4,8	1,0	0,06
Verwerkende nijverheid	1 724,4	3,1	-1,1	-0,03
Intermediaire goederen	503,0	0,9	-1,6	0,00
Uitrustingsgoederen	417,9	0,8	-1,6	0,00
Verbruiksgoederen	831,0	1,5	-0,3	0,00
Bouw	1 392,9	2,5	1,2	0,03
Marktdiensten	39 881,0	72,2	1,3	0,94
Vervoer en communicatie	5 422,4	9,8	1,1	0,10
Handel en horeca	6 544,9	11,9	0,5	0,04
Krediet en verzekeringen	9 866,2	17,9	1,6	0,27
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	2 702,5	4,9	1,5	0,10
Overige marktdiensten	15 313,2	27,7	1,5	0,44
Niet-verhandelbare diensten	9 584,4	17,4	0,5	0,10
Overheidsdiensten en onderwijs	9 522,3	17,2	0,6	0,10
Huishoudelijke diensten	62,6	0,1	-4,8	0,00
Totaal	55 218,7	100,0	1,1	1,09

Totale binnenlandse werkgelegenheid					
	2011		Groei (%)	Gemiddelde 2012-2018	
	Personen	Aandeel (%)		Bijdrage (pp) (2)	Wijziging (personen)
Landbouw	78	0,0	-2,1	0,00	-2
Energie	7 543	1,1	0,4	0,00	31
Verwerkende nijverheid	22 695	3,3	-3,5	-0,11	-719
Intermediaire goederen	5 721	0,8	-6,0	-0,03	-288
Uitrustingsgoederen	6 130	0,9	-4,8	-0,03	-257
Verbruiksgoederen	10 844	1,6	-1,7	-0,01	-173
Bouw	20 636	3,0	0,8	0,01	164
Marktdiensten	461 270	66,6	1,1	0,71	5 021
Vervoer en communicatie	47 734	6,9	0,3	0,01	145
Handel en horeca	99 739	14,4	-0,1	0,00	-91
Krediet en verzekeringen	63 687	9,2	-0,4	-0,03	-254
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	62 560	9,0	1,8	0,17	1 164
Overige marktdiensten	187 550	27,1	2,0	0,59	4 057
Niet-verhandelbare diensten	180 521	26,1	-0,1	-0,04	-224
Overheidsdiensten en onderwijs	173 933	25,1	0,0	0,01	56
Huishoudelijke diensten	6 588	1,0	-4,9	-0,03	-280
Totaal	692 742	100,0	0,6	0,59	4 271

Bron: HERMREG (1) Kettingeuro's, referentiejaar 2005 (2) Bijdrage tot de groei in procentpunt (→ Glossarium)

Er wordt geen heuse verbetering van de situatie verwacht in **2013** en de Brusselse economische activiteit zou praktisch stagneren (+0,1 % in volume) bij afwezigheid van groeirelais op het niveau van de belangrijkste takken. De bijdrage van de financiële diensten zou nochtans opnieuw positief worden, maar onvoldoende om het bbp echt te ondersteunen. De groei van de toegevoegde waarde in de “overige marktdiensten” zou bovendien nog vertragen en quasi nul bedragen en dus helemaal niet meer bijdragen tot de regionale groei.

De Brusselse economische activiteit zou zich pas vanaf **2014** herstellen dankzij de aangekondigde conjuncturele heropleving, met een duidelijke opleving van het bbp in volume (+1,2 %, net als op nationaal niveau). Het herstel zou dus opvallend zijn tegenover het vorige jaar, maar de groei blijft nog zwak in vergelijking met de groei die het geweest tijdens de gunstige periodes van de twee jongste decennia kende, meer bepaald tussen 1996 en 2002. Het bbp zou zich vervolgens progressief herstellen vanaf 2015. In **2018** zou het reële Brusselse groeipercentage aansluiten bij dat van België, namelijk 1,9 %. Dit percentage overschrijdt het gemiddelde dat in Brussel werd opgetekend voor de periode 1981-2011 met 0,4 procentpunt (pp) (→ Glossarium). De belangrijkste motoren van de gewestelijke groei op middellange termijn worden verder in de tekst besproken.

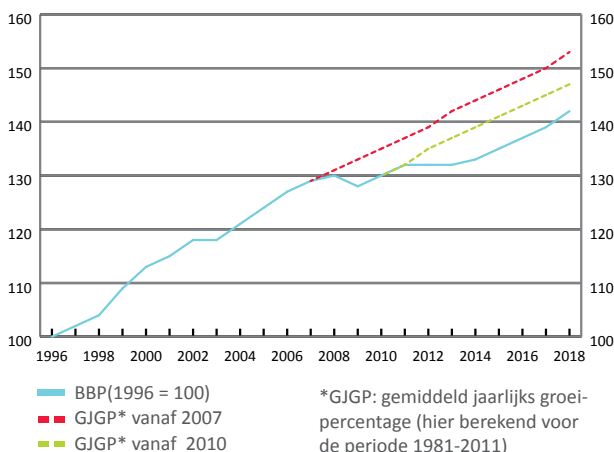
verslapping van de groei van het bbp, gevolgd door een krachtige recessie in 2009, op het hoogtepunt van de crisis. Vervolgens is er een kort herstel in 2010, die een tweede periode voorafgaat die werd gekenmerkt door een somber economisch klimaat. De groei van het bbp verzwakte opnieuw in 2011 om vervolgens gedurende twee opeenvolgende jaren te stagneren. Welk niveau zou het bbp tegen 2018 bereikt hebben zonder deze twee episodes? Men kan hun respectievelijke impact ramen door een referentiegroeipercentage toe te passen vanaf 2007 en 2010 (zie curven in stippellijnen). Men neemt de jaarlijkse gemiddelde groei, berekend voor de volledige bestudeerde periode (1981 tot 2011) als referentie, namelijk 1,5%. Grafiek 03 toont dat de verschillen in bbp tussen de drie curven bijna identiek zijn op het einde van projectie. Wat betekent dat de aanslepende zwakte van de economische activiteit tussen 2011 en 2013 evenveel op het in 2018 verwachte niveau van het bbp heeft gewogen (verschil van -5,3 punten), als de bijzonder negatieve groei die in 2009, op het hoogtepunt van de crisis werd genoteerd (verschil van -5,9 punten).

Binnenlandse tewerkstelling

In **2012** zou de binnenlandse werkgelegenheid quasi gestagneerd moeten zijn (-0,1 %) omwille van de aanslepende slechte conjunctuur en de aflopende maatregelen die de federale regering sinds 2009 invoerde om de arbeidsmarkt te ondersteunen tijdens de crisis. Ondanks de creatie van banen in de tak “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” zou het lage aanwervingsniveau van de “overige marktdiensten”, dat sterk gedaald is tegenover de vorige jaren, niet volstaan hebben om de achteruitgang te compenseren van de tewerkstelling die in 2012 verwacht wordt in de meeste andere takken en in het bijzonder in de industrie.

De binnenlandse werkgelegenheid van het gewest zal zwak blijven toenemen tijdens de volgende twee jaren omdat men pas verwacht dat het bbp vanaf 2014 zal groeien en dan nog, gematigd. Daarom zou Brussel slechts iets minder dan 4 500 nieuwe nettobanen cumuleren tijdens de periode **2013-2014**. De meeste aanwervingen zouden plaatsvinden in de takken “overige marktdiensten” (6 268 bijkomende arbeidsplaatsen op twee jaar) en “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” (2 664 eenheden), waardoor het banenverlies in de andere takken, vooral in de verwerkende nijverheid, de financiële diensten en de niet-verhandelbare diensten, meer dan gecompenseerd wordt.

03 Evolutie van het bbp van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (index 1996 = 100)

Bron: HERMREG

De opeenvolging van episodes van negatieve of zwakke groei sinds de financiële crisis van 2008 had een duurzame neerwaartse impact op het niveau van het Brusselse bbp. Grafiek 03 toont de evolutie van het bbp in index en neemt 1996 als uitgangspunt. Het gewest heeft twee opeenvolgende moeilijke episodes gekend. De eerste begon in 2007 met een

Men kan pas op **middellange termijn** een meer gestage groei van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid verwachten. Volgens de projecties zou de vraag naar arbeid van het gewest met 0,9 % per jaar stijgen tussen 2015 en 2018, of een lichtjes hoger tempo dan het nationale gemiddelde (0,8 %). Dit betekent dat er tijdens deze periode jaarlijks ongeveer 6 450 banen kunnen worden gecreëerd in Brussel, op een totaal van ongeveer 25 000 bijkomende nettobanen. Dit is een relatief hoog niveau in vergelijking met de langetermijntendens sinds het begin van de jaren 80. De twee belangrijkste bijdragen tot deze creaties worden nog steeds geleverd door de takken “overige marktdiensten” en “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening”, met respectievelijk 20 891 en 4 185 nieuwe banen in 2018 ten opzichte van 2015. Tijdens deze tussenperiode zou de tewerkstelling ook stijgen in de volgende takken (in volgorde van grootte): “overheidsdiensten en onderwijs” (+1 734 eenheden), “vervoer en communicatie” (+1 417 eenheden), “bouwsector” (+1 179 eenheden).

Het is interessant om de evolutie van het aantal werknemers van bepaalde activiteitstakken over een langere periode te analyseren. In het midden van de jaren 80 was de **verwerkende nijverheid** in Brussel goed voor ongeveer 65 000 arbeidsplaatsen, tegen 22 700 in 2011, of amper 3,3 % van de totale tewerkstelling van het gewest. De Brusselse industriële tewerkstelling is bijna continu gekrompen tijdens deze periode, net als op nationaal niveau trouwens, maar tegen een veel hoger tempo (respectievelijk -4,1 % en -1,5 % op jaarbasis). De vrije val van het aantal werknemers in de industrie werd immers versterkt door de progressieve verdringing van de productie van afgewerkte producten in het gewest ten voordele van de tertiaire activiteiten. Vanaf 2010 schijnt de daling van het aantal werknemers evenwel te vertragen en deze tendens zou op middellange termijn moeten aanhouden. Tijdens de volledige periode van de projectie zou de industrie toch nog iets meer dan 5 000 nettobanen verliezen. In de tak “**overheidsdiensten en onderwijs**” steeg het aantal arbeidsplaatsen daarentegen in een strak tempo tussen het einde van de jaren 90 en 2010 tot ongeveer een vierde van de totale gewestelijke tewerkstelling. De tak leverde toen een belangrijke bijdrage tot de groei van deze laatste. De wil om de tekorten te beperken in een context van sanering van de overheidsfinanciën zorgde daarna voor een rem op de aanwervingen, een situatie die in de projectie blijft duren. Men verwacht dus dat het aantal werknemers in deze tak slechts een beperkte stijging zal kennen op middellange termijn en bijgevolg slechts een kleine

bijdrage tot de groei van de Brusselse tewerkstelling zal leveren.

Evolutie van de belangrijkste motoren van de Brusselse groei

In vergelijking met de andere gewesten wordt de Brusselse activiteitsstructuur sterk gekenmerkt door een duidelijk sterker overgewicht van de tertiaire sector (tabel 02). Deze genereerde 89,6 % van de Brusselse totale toegevoegde waarde in 2011, tegen 75,6 % voor heel België. Het leeuwendeel van dit verschil is voor rekening van de tak “krediet activiteiten en verzekeringen” die ongeveer 18 % van de gewestelijke economie vertegenwoordigt, of 12 pp meer dan op nationaal niveau. Deze cijfers vertalen het bijzondere statuut van het Brussels Gewest als centrum voor zaken en financiële diensten. De voornaamste activiteiten van de hoofdzetels van de grote financiële instellingen die in België gevestigd zijn, bevinden zich op het Brussels grondgebied, net als de activiteiten van vermogensbeheer en financiële diensten voor grote institutionele en industriële klanten. Als nationale en Europese hoofdstad onthaalt Brussel een groot aantal openbare instellingen, wat een ander belangrijk deel van het verschil in activiteitsstructuur verklaart. Op het niveau van het gewest vertegenwoordigt de tak “overheidsdiensten en onderwijs” 17,2 % van de toegevoegde waarde en 25,1 % van de tewerkstelling in 2011 (tegen respectievelijk 13,5 % en 17,8 % voor België). De situatie is logischerwijze omgekeerd wat betreft de verwerkende nijverheid waarvan het gewicht amper 3 % in termen van toegevoegde waarde bereikt in Brussel, of 11,2 pp minder dan het nationale gemiddelde. Sinds het begin van de jaren 80 verloor het aandeel van de industrie in de Brusselse toegevoegde waarde 4,5 pp, terwijl alle marktdiensten een vooruitgang met 7,2 pp boekten.

De economische prestaties van het gewest hangen niet alleen af van zijn activiteitsstructuur, maar ook van de dynamiek van elke tak. De bijdrage van elk van hen tot de groei van de globale toegevoegde waarde wordt bepaald door zijn gewicht in de gewestelijke economie en zijn eigen groei. Deze **sectorale bijdragen** evolueren in de tijd in functie van de structurele veranderingen van de economie en van de conjuncturele fluctuaties. Met de projecties HERMREG is het mogelijk om te analyseren welke de belangrijkste motoren van het groeiherstel van de activiteit in Brussel op middellange termijn zullen zijn. We bestuderen hier de periode 2014-2018 waarin de totale toegevoegde waarde van het gewest opnieuw zou moeten aanknopen met een meer gestage

jaarlijkse groei van om en bij de 1,6 % in volume. Het is ook interessant om de situatie te vergelijken met de periode van sterke groei die Brussel gekend heeft tussen 1996 en 2002 en waarin de toegevoegde waarde gemiddeld met 2,6 % per jaar steeg. Grafiek 04 illustreert de evolutie van de belangrijkste sectorale bijdragen tussen deze twee periodes, die allen betrekking hebben op de dienstenactiviteiten. Het gewicht van alle vertegenwoordigde activiteitstakken neemt toe, wat niet verrassend is gelet op het groeiende tertiaire karakter van de Brusselse economie dat al meerdere decennia de onderliggende tendens is. De bijdrage tot de groei gaat daarentegen in alle gevallen achteruit, met uitzondering van de “overige marktdiensten”. De bijdrage van deze laatste stijgt van 0,34 pp naar 0,60 pp tussen de twee periodes, dankzij de vooruitgang van hun relatieve aandeel en hun snellere groei. Hun bijdrage blijft echter nog ver onder de bijdrage die in het verleden werd vastgesteld en meer bepaald van 2005 tot 2008, net voor de crisis. De verbetering zou dus niet volstaan om het bijdrageverlies in de andere takken te compenseren.

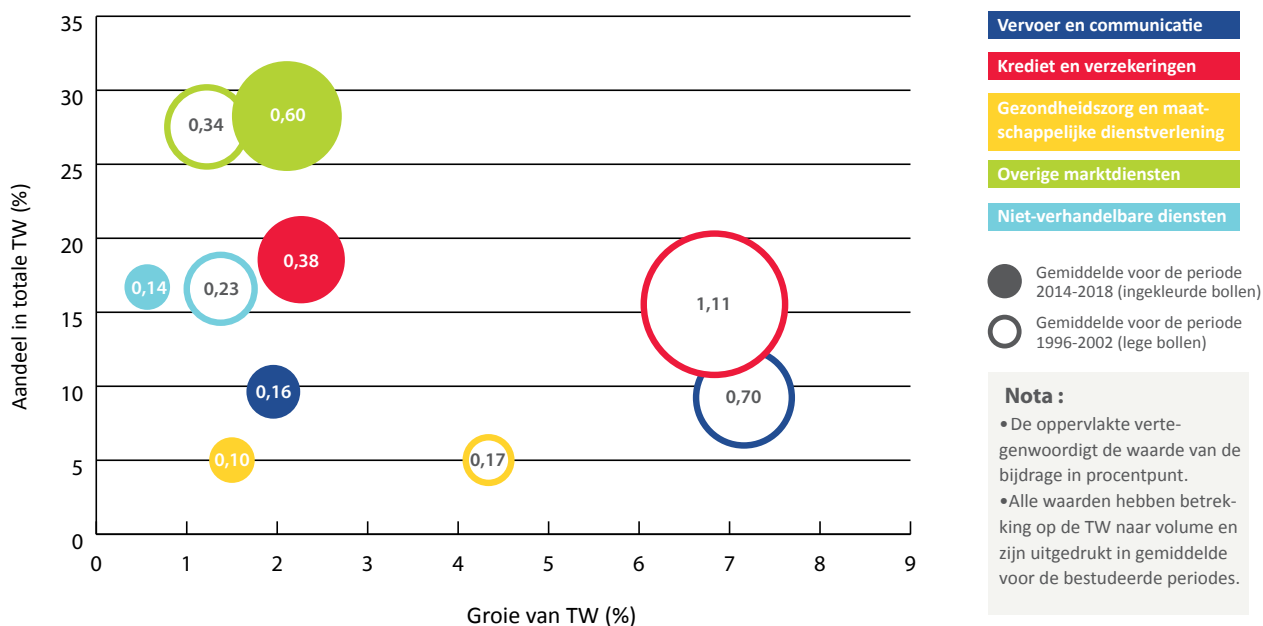
De val is het sterkst in de tak “krediet en verzekeringen”. Het gewicht van deze activiteiten zou nochtans de sterkste stijging moeten optekenen – van een gemiddelde van 15,5 % naar 18,2 % – maar, parallel hiermee zou de toegevoegde waarde een duidelijke vertraging vertonen volgens de projectie (gemiddeld +2,2 % per jaar van 2014 tot 2018, tegen

+6,7 % tussen 1996 en 2002). Op deze manier zou het gewest zijn belangrijkste groeirelais verliezen vermits de bijdrage van de financiële diensten nog maar 0,38 pp per jaar zou bedragen tussen 2014 en 2018, tegen 1,11 pp in de vorige periode. Op middellange termijn zou de tak “krediet en verzekeringen” dus afzakken naar de tweede plaats op de ranglijst van de belangrijkste bijdragende sectoren, na de “overige marktdiensten”.

De situatie zou ook verslechteren voor de tak “vervoer en communicatie” die in de loop van de periode 1996-2002 in ruime mate had bijgedragen tot de groei van de Brusselse toegevoegde waarde (voor 0,7 pp in jaargemiddelde). Van 2014 tot 2018 zou de bijdrage van deze tak nog maar 0,16 pp bedragen, omwille van een duidelijke verslapping van de groei van de toegevoegde waarde. Met deze score zou de tak de derde plaats bekleden in termen van bijdrage en daarmee een plaats zakken in vergelijking met de vorige periode.

Betreffende “communicatie” en “financiële diensten”, kunnen we in feite spreken van een normalisering van de respectievelijke bijdragen van deze takken na een periode van uitzonderlijke expansie. Deze takken kenden immers om beurt een snelle groei die uiteindelijk niet houdbaar bleek te zijn en aanleiding gaf tot het barsten van de “bubbel”. Dit was het geval in de communicatiesector in het begin van de jaren 2000 (uiteenspatten van de

04 Sectorale bijdragen tot de groei van de TW van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in pp)

Bron: HERMREG

“internetbubbel”) en vervolgens bij de financiële diensten in 2008-2009 (crisis van de “subprimes”). In beide gevallen gaat de projectie uit van een terugkeer naar een meer haalbaar groeitraject.

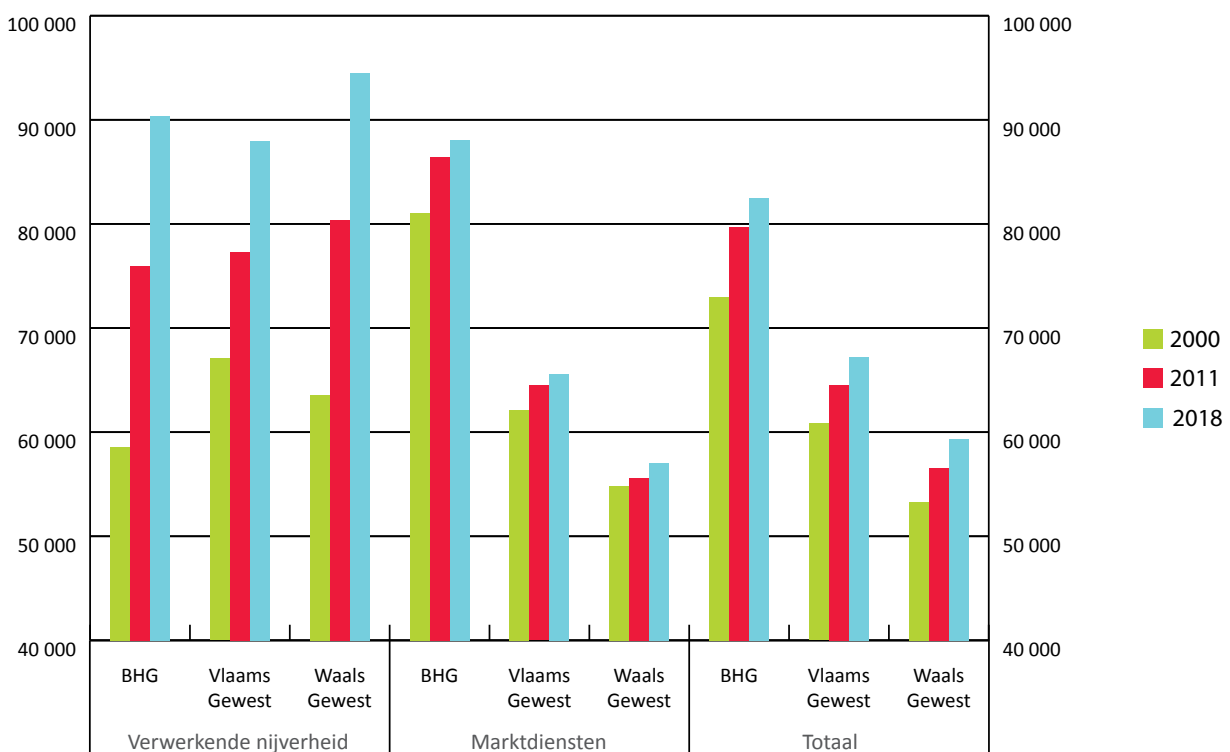
En dan volgt de **niet-verhandelbare diensten**, een belangrijke sector die goed is voor 17 % van de gewestelijke economie, maar waarvan de bijdrage aan de groei tot 0,14 pp per jaar zou zakken tussen 2014 en 2018, of bijna tweemaal minder dan tijdens de voorbije periode. Deze gemengde vooruitzichten weerspiegelen de voorspelbare evolutie van de overheidsuitgaven die aan de basis ligt van het gros van de toegevoegde waarde en de tewerkstelling in deze sector. De daling van de bijdrage van de tak “**gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening**” heeft ten slotte maar weinig impact op de groei van de economische activiteit in Brussel, omdat het een relatief kleine sector is in termen van toegevoegde waarde. Zijn bijdrage tot de groei van de tewerkstelling van het gewest is echter veel belangrijker en de sector is de jongste jaren een groot aantal banen blijven creëren, ondanks de zwakke conjunctuur en de gematigde groei van de totale tewerkstelling (zie supra).

Productiviteit en arbeidskosten

Volgens de projecties zou het moeilijke economische klimaat zich van 2011 tot 2013 vertalen in verlies van arbeidsproductiviteit (→ Glossarium) op het niveau van het gewest. Vermits de economische verslapping niet onmiddellijk of automatisch tot een achteruitgang van de tewerkstelling zou leiden, zouden de marktbedrijfstakingen bijzonder hard getroffen worden door een gevoelige vermindering van de reële productiviteit per hoofd (0,6 % per jaar tijdens deze periode, zie tabel 01).

Dankzij de conjuncturele heropleving die vervolgens verwacht wordt, zouden de ondernemingen van de marktsector opnieuw aansluiting moeten vinden bij productiviteitswinst vanaf 2014. Tussen 2015 en 2018 zou de groei van de productiviteit per werknemer in de marktbedrijfstakingen in Brussel jaarlijks gemiddeld 0,7 % bereiken, of een minder hoog tempo dan op nationaal niveau (0,9 %). Wat de arbeidskosten betreft, mikken de projecties eveneens op een minder snelle evolutie op middellange termijn in Brussel dan voor het land in zijn geheel. In de marktsector zou de groei van de reële loonkosten per hoofd niet meer bedragen dan 0,3 % per jaar tussen 2015

05 Productiviteit per hoofd in volume (kettingeuro's per werknemer, referentiejaar 2005)

Bron: HERMREG

en 2018 voor het gewest, tegen 0,5 % voor België. Aangezien de productiviteitswinst hoger zou zijn, zouden de loonkosten per eenheid product moeten verminderen, wat het concurrentievermogen van het gewest in termen van kosten op middellange termijn in de commerciële activiteitstakken ten goede zou moeten komen.

Grafiek 05 vergelijkt de **evolutie van het productiviteitsniveau van de arbeid** in volume tussen de drie Belgische gewesten. Wanneer de totale economie in aanmerking wordt genomen, blijkt de Brusselse productiviteit de Vlaamse en Waalse waarden in grote mate te overschrijden, met bijna 80 000 euro toegevoegde waarde per hoofd in 2011. In vergelijking met 2000 is het productiviteitsniveau gestegen met 9,3 %, dus meer dan in het Noorden en het Zuiden van het land. Tussen 2011 en 2018 zou de stijging van de productiviteit daarentegen lichtjes lager zijn in Brussel dan in de twee andere gewesten.

De interregionale verschillen vallen vooral op bij de **marktdiensten**. Voor al deze takken bereikte de productiviteit van de Brusselse werknemers ongeveer 88 000 euro per hoofd in 2011, wat 34 % meer is dan het Vlaamse niveau en 56 % meer dan het Waalse niveau. Brussel is ook het enige gewest met een hogere productiviteit bij de marktdiensten dan in de industrie. Men gaat er inderdaad meestal van uit dat de hoge productiviteitswinsten vaker voorkomen in de industriële takken dan in de dienstensector omdat de eerste meer fysiek kapitaal gebruiken. Dat is trouwens de vaststelling op nationaal niveau. Bepaalde dienstenactiviteiten worden echter gekenmerkt door een sterke intensiteit in financieel en technologisch kapitaal. De vergoeding van dit type kapitaal leidt eveneens tot hoge niveaus van schijnbare arbeidsproductiviteit, met hoge winsten. Dat is wat we de twee jongste decennia hebben kunnen vaststellen in Brussel met een sterke groei van de productiviteit in de takken “krediet en verzekeringen” (van 1993 tot 2010) en “vervoer en communicatie” (van 1996 tot 2003). Het type activiteiten dat effectief in deze takken wordt gerealiseerd, verschilt in grote mate tussen Brussel en de twee andere gewesten. Dit element werd hoger aangehaald voor de financiële diensten (activiteiten als zetel) en geldt eveneens voor de tak “vervoer en communicatie”. In Brussel zijn de diensten die verband houden met communicatie veel prominenter aanwezig dan in de rest van het land waar de transportdiensten daarentegen domineren.

In beide gevallen kan het specifieke karakter van de activiteiten in het Brussels Gewest een gedeeltelijke verklaring zijn van de grote productiviteitsverschillen met Vlaanderen en Wallonië.

In termen van evolutie stellen we, na twee decennia van bijna continue productiviteitswinst in Brusselse marktdiensten (bijna zo groot als deze van de industrie), een duidelijke breuk vast in 2006, met een stagnatie, gevolgd door een gematigde daling. In het eerste deel van de projectie tot in 2013 wordt productiviteitsverlies voorzien, met een lichte verbetering tijdens de tweede helft. In vergelijking met 2011 zou de toegevoegde waarde in volume per werknemer slechts met 1,9 % vooruitgaan tegen 2018 (tegenover een stijging met 6,7 % in de periode 2000-2011). Deze evoluties worden hoofdzakelijk verklaard door het einde van de productiviteitswinst in de takken “vervoer en communicatie” (sinds 2003) en “krediet en verzekeringen” (tussen 2010 en 2013).

In de **verwerkende nijverheid** bevindt Brussel zich daarentegen lichtjes onder de aanpalende gewesten, maar zijn de productiviteitsverschillen minder opvallend. Deze vaststelling is logisch in die zin dat de internationale concurrentie voor deze activiteiten groter is en ondernemingen quasi gelijkaardige productiviteitsniveaus moeten hanteren om te overleven. In 2011 bedroeg de toegevoegde waarde per werknemer in de industriële takken bijna 76 000 euro voor het gewest, of een verschil van respectievelijk 2 % en 5 % in verhouding tot Vlaanderen en Wallonië. Dit negatieve verschil geldt enkel voor de productie van intermediaire goederen, terwijl de Brusselse productiviteit deze van de twee andere gewesten overstijgt in de takken van de uitrustingsgoederen (met bijvoorbeeld de automobielpeductie van de Audifabriek in Vorst) en de verbruiksgoederen. De productiviteit in de industrie evolueerde sterk sinds het begin van het vorige decennium en dat zou zo blijven op middellange termijn, ongeacht het gewest. In Brussel won het productiviteitsniveau per hoofd in de industrie 30 % tussen 2000 en 2011 en men verwacht nog een vooruitgang van 19 % in de loop van de periode 2011-2018. Hiermee zou Brussel het beter doen dan het niveau dat in Vlaanderen wordt verwacht tegen 2018. Vanaf 2016 zou de productiviteit in de Brusselse industrie trouwens voor de eerste keer hoger zijn dan de verwachte productiviteit van de marktdiensten.

Voor meer informatie

Regionale economische vooruitzichten 2013-2018, Federaal Planbureau, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut Wallon de l'Évaluation, de la Prospective et de la Statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering, juli 2013. Het volledige verslag kan worden gedownload in PDF-formaat op de website van het BISA (www.bisa.irisnet.be).

Glossarium en afkortingen

Bijdrage tot de groei: product van het groeipercentage van een component van een aggregaat (de Brusselse TW bijvoorbeeld) met zijn relatief gewicht in dit aggregaat in de vorige periode (NB: wanneer de evolutie van een component wordt uitgedrukt in volume, zijn de berekende bijdragen niet additief)

Binnenlandse tewerkstelling: geheel van loontrekkenden en zelfstandigen die in een bepaalde geografische zone werken, ongeacht hun woonplaats

Evolutie naar volume: reële evolutie van een economisch aggregaat (het bbpbijvoorbeeld), dat wil zeggen zonder rekening te houden met de evolutie van de prijzen (inflatie)

Procentpunt (pp): eenheid van het verschil tussen twee waarden, uitgedrukt in procent (Schijnbare) arbeidsproductiviteit: verhouding tussen de toegevoegde waarde en het aantal werknemers

Toegevoegde waarde (TW): verschil tussen de waarde van de goederen en diensten die in een activiteitstak worden geproduceerd en de waarde van de goederen en diensten die tijdens het productieproces worden gebruikt (de TW wordt ook gedefinieerd als de som van de beloningen die aan de productiefactoren worden toegewezen)

NOTEN

[1] De resultaten die hier besproken worden, zijn volledig coherent met het macro-economisch kader dat het FPB in mei 2013 voor België publiceerde. Ze omvatten dus niet de herzieningen die het FPB begin september 2013 aan de nationale macro-economische context aanbracht om het economisch budget te realiseren. In vergelijking met de cijfers

van mei werd de groei van het Belgische bbp slechts lichtjes neerwaarts herzien (-0,1 procentpunt in volume in 2012, 2013 en 2014). De correctie is belangrijker op het vlak van de werkgelegenheid, vooral voor 2013 dat nu een daling van het aantal werknemers registreert tegenover een lichte stijging voordien.

[2] Deze tak groepeerde een grote waaier activiteiten, zoals het uitgeverijwezen, de audiovisuele sector, reclame, informaticadiensten, advies en consultancy, administratieve en ondersteunende dienstenactiviteiten of nog "exploitatie van en handel in onroerend goed", juridische, wetenschappelijke en technische activiteiten.

F01CUS

Schrijf u in op de newsletter op www.bisa.irisnet.be

Wetenschappelijke coördinatie: Astrid Romain – Leescomité: Aynah Gangji, Line Jussiant, Benoît Laine
Kruidtuinlaan, 20 – 1035 Brussel - T. 02 800 38 60 – F. 02 800 38 23 bisa@gob.irisnet.be
V.U.: Christian Lamouline, Secretaris-generaal, Gewestelijke overheidsdienst Brussel
©2013 Brussel Hoofdstedelijk Gewest. Alle rechten voorbehouden.